

Molnár Judit

A ZSIDÓK UTAZÁSÁNAK KORLÁTOZÁSÁTÓL KORLÁTLAN DEPORTÁLÁSUKIG

Közel harminc éve kutatom a magyar holokauszt dokumentumait. Újra és újra olvasva az iratokat, időnként másra leszek figyelmes, vagy — bár azt hiszem, már nem lephetnek meg — meglepődöm. Új felfedezéseim, meglepetéseim osztom meg olvasóimmal. Tanulmányomban az 1944-es eseményeknek csak egy elemére koncentrálok: a zsidók utazására. Sőt, ennek az egy témának is szűkítem az időhatárát: Magyarország német megszállásától a Sztójay-kormány felmentéséig, (1944. március 19. – augusztus 29.) terjedő időszakra.

Ebben az időszakban két szakaszcól beszélhetünk. Pontosabban a döntési és végrehajtási folyamat két párhuzamos vonalon haladt: egyrészt hivatalos kormányrendeletek születtek a zsidók utazásának korlátozásáról, másrészt bizalmas tárgyalások során bizalmas belügyminiszteri rendeleteket hoztak az ország megtisztításáról, azaz a zsidók elszállításáról az országból. Másként fogalmazva: az egyes embereket lehetséges *utasként* kezelték a döntéshozók, kollektíven azonban a zsidó faj elszállítandó *szállítmánnyá* vált.

Sokszor, sok helyen elhangzott már, hogy 1944. március 19. után Horthy Miklós kormányzó azzal, hogy helyén maradt, és kinevezte Sztójay Döme vezetésével az új kormányt,¹ majd a deportáló belügyi államtitkárokként elhíresült Baky Lászlót és Endre Lászlót, legitimálta azok intézkedéseit. De az már kevésbé ismert tény, hogy a Sztójay-kormány megalakulása előtt a megszállás napján távmondattal kaptak utasítást a határ menti csendőrörsök: „BM. úr rendelete, hogy a német csapatok Magyarországi [bevonulásakor a] zsidó menekülést akadályozza meg. A menekülő zsidókat gépkocsijukkal együtt vegye őrizetbe és legközelebbi német hatóságnak adja át. Különös gondot fordítson, hogy a menekülő zsidók a határt át ne lépjék.”² Már ez az utasítás az utazás korlátozásának minősült. Még ülésezik a Koronatanács, még éppen lemondani készül a Kállay-kormány, még ki sem találta a kormányzó, hogy Sztójay Döme legyen az új miniszterelnök, még arról beszél Horthy, hogy „Hitler azt is kifogásolta [előző nap 18-án] előttem, hogy a zsidókkal szemben nem teszi meg Magyarország

¹ A magyar Quisling-kormány. Sztójay Döme és társai a népbíróság előtt. Szerk.: *Karsai László–Molnár Judit* Bp. 1956-os KHT. 2004. 60–66.

² Muzej Vojvodine – Novi Sad, OKUPACIJA BAČKE, Madj. kralj. žandarmerija (V. segedinski žandarmerijski okrug) M. K. 9. 9/40–27447/1944 Újvidéki osztályparancsnokság távmondata az adatai 1944. március 19. 15 óra 35 perc, Zentai szárnyparancsnokság távmondata az adatai 1944. március 19. 17 óra 15 perc

a szükséges intézkedéseket. Bűnünk tehát, hogy Hitler kívánságát nem teljesítettem, és nem engedem a zsidók lemészárlását.”³

De ez ettől a naptól kezdve megváltozott. A Sztójay-kormány megalakulásától kezdve hozzálátott a zsidóellenes rendeletek „gyártásához”. Ezeknek volt része az utazást korlátozó rendelet.

Az utazás korlátozása

A március 29-ei minisztertanácsi ülésen még — szinte azt mondhatnánk —, egy ártalmatlan rendeletet tárgyaltak meg a miniszterek: a zsidó tulajdonban levő gépjárművek bejelentési kötelezettségéről és igénybevételéről. Szász Lajos kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter beterjesztése szerint „nem kívánatos, hogy zsidók gépjárművekkel rendelkezzenek”.⁴ A minisztertanács a tervezetet elfogadta, és két nap múlva (március 31.) közzétette.⁵ Április 8-ig adtak határidőt a gépjárművek bejelentésére.

Ennél a rendeletnél fontosabb az április 5-én elfogadott, és 7-én közzétett kormányrendelet, amely a zsidók utazásának korlátozásáról szól.⁶ Ez kimondta, hogy: zsidó „sem közlekedés, sem szállítás céljára személygépjárművet nem használhat”. Tehát a sajátját sem, amelyet egyébként április 8-ig be kellett jelentenie. Továbbá írásbeli engedély nélkül vasúton, hajón, közhasználatú társasgépkocsin nem utazhat zsidó engedély nélkül. Engedélyt az illetékes rendőrség vagy csendőrőrs adhat ki – szöveg a folytatás.

Utazásra elfogadható indoknak tekintették a munkahelyre való eljutást és onnan a lakóhelyre visszatérést, valamint „egyéb fontos ok”-ot. Ez utóbbi nincs közelebből meghatározva a rendeletben.

Nem érdektelen megjegyezni, hogy Endre László (aki de jure április 8-tól volt belügyi államtitkár) már a megszállást követő első napokban számos rendeletet és utasítást adott ki Pest vármegye (az ország legnagyobb vármegyéje) alispánjaként a megyére vonatkozóan. Ezek egyike úgy szól, hogy az: „utazó közönséget a vasúti és hajóállomásokon igazoltassák [a helyi hatóságok] és a zsidó fajú egyének utazását gátolják meg”.⁷ Meglehet, hogy az országos érvényű utazást korlátozó rendeletet is ő fogalmazta meg.

Mint fentebb láthattuk, lehetett kérvényezni egyedi utazási engedélyt. Ehhez kiadtak április 19-én egy kiegészítő BM rendeletet, melynek értelmében: „Utazási engedélyt méltányolást érdemlő komoly indokok esetén meghatározott időtartamra többszöri utazás céljára is ki lehet adni.”⁸ A vidéki iratok között, ha nem is tömegével, de több utazási kérelem is található. Ezekben na-

³ Vádirat a nácizmus ellen. Dokumentumok a magyarországi zsidóüldözés történetéhez. 1. kötet., Szerk.: *Benoschofsky Ilona-Karsai Elek* Bp. MIOK, 1958. 17.

⁴ Vádirat 1. 55.

⁵ Uo. 56–57.

⁶ Uo. 127–129.

⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára (a továbbiakban MNL BKML), Kalocsai járás főszolgabírójának közigazgatási iratai 1799/1944

⁸ A 96.900/1944. V. BM sz. rendelet szövege megtalálható: MNL BKML, Kalocsai járás főszolgabírójának közigazgatási iratai 2686/1944

gyobb részt nem ideiglenes, egyszeri utazási lehetőséget kértek, hanem végleges Budapestre vagy más városba, rokonokhoz való költözés engedélyezését.⁹ Több esetben a Zsidó Tanács¹⁰ támogató levelét is mellékeltek, melynek lényege, hogy engedély esetén a Budapestre való utazás elé a „maga részéről nem gördít akadályt”.¹¹

Azonban Pest vármegye területén például az új alispán Sági József (Endre nyomdokában haladva) úgy döntött, hogy a helyi előljárók és csendőrörsök nem adhatnak ki Budapestre költözési engedélyt.¹²

Sőt, május 31-én a rendőrség vidéki főkapitánya értesítette valamennyi rendőrkapitányságot, hogy „a belügyminiszter úr a gyűjtőtáborokban elhelyezett zsidóknak utazási igazolvánnyal ellátását a további intézkedésig azonnali hatállyal megtiltotta.”¹³ Ennek a döntésnek a háttérében a 6163/1944 BM VII. res. számú országos érvényű bizalmas rendelet volt és egy nagyon konkrét eset lehet.

A 6163/1944 BM VII. res. számú rendelet értelmében az országot megtisztítják a zsidóktól, melynek első fázisaként gyűjtőtáborokat hoznak létre.¹⁴ Ezek szervezése, ellenőrzése Ferenczy László csendőr alezredesre várt, akit a csendőrség részéről neveztek ki összekötőtisztte a zsidótlanító Eichmann-kommandó mellé rögtön a megszállás után,¹⁵ és aki rendszeresen jelentéseket írt feletteseinek.¹⁶ Ferenczy május 29-ei jelentésében írta, hogy az ungvári gyűjtőtáborban

⁹ Lásd például: MNL BKML-Kiskunfélegyháza, M. kir. rendőrség kiskunfélegyházai kapitányság iratai, 1420/1944

¹⁰ Az Eichmann-kommando tisztjei 1944. március 20-án szőlítették fel a Pesti Izraelita Hitközség vezetőit, hogy alakítsák meg a Magyar Zsidók Központi Tanácsát, majd március 28-án értekezletet tartottak az izraelita községkerületek elnökei számára, melyen tájékoztatták őket, hogy Országos Bizottságot is alakítani kell. A kormány-rendelet a Zsidó Tanácsról — melynek hivatalos neve Magyarországi Zsidók Szövetségének Ideiglenes Intéző Bizottsága lett — április 22-én jelent meg. A Zsidó Tanácsok megalakulásáról bővebben lásd: *Molnár Judit: A Magyar Zsidók Központi Tanácsának megalakulása, működése (1944. március 20–július 7.)*, in: Molnár Judit: *Csendőrök, hivatalnokok, zsidók. Válogatott tanulmányok a magyar holokauszt történetéből.* Szeged, Szegedi Zsidó Hitközség, 2000. 131–155.

¹¹ MNL Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL), Mikrofilmtár, I. sorozat 66. doboz. 149. cím, 321. sorszám.

¹² MNL BKML, Kalocsa járás főszolgabírájának közigazgatási iratai 3191/1944

¹³ MNL BKML-Kiskunfélegyháza, M. kir. rendőrség kiskunfélegyházai kapitányság iratai, 1251/1944

¹⁴ A rendelet szövegét közli: Vádirat 1., 124–127.

¹⁵ Ferenczyt a megszállás után előbb Faragho Gábor altábornagy, a csendőrség felügyelője nevezte ki összekötő tisztte március 25-én vagy 28-án (ellentmondások a két tiszt emlékei erről a Ferenczy-perben), Jaross Andor belügyminiszter pedig a zsidótlanítás és a gettósítás ellenőrzésével bízta meg. Jaross tanúként, Ferenczy perében ezt nem erősítette meg, helyesebben homályosan úgy fogalmazott, hogy „tényleg aláírtam egy okiratot a vádlott kirendeléséről, de ez még 1944 áprilisában történhetett és nem tudom, hogy az mit tartalmazott.” Bővebben lásd: *Csendőrtiszt a Markóban.* Ferenczy László csendőr alezredek a népbíró előtt. Szerk., a bevezető tanulmányt írta és a függelékét összeállította: *Molnár Judit*, Budapest, Scolar-ÁBTL, 2014. Bevezető tanulmány.

¹⁶ A megszólított címzett a „M. kir. Belügyminiszter Úr” volt. Az első hét jelentésben zárójelben alatta a XX. osztályt is megjelölte Ferenczy. Ennek a vezetője Balázs-Piri Gyula volt ebben az időszakban. Ferenczy László jelentéseit Endre Lászlónak és Bakó Lászlónak, a két belügyi államtitkárnak (utóbbinak május 29-től), Faragho Gábornak, a csendőrség felügyelőjének, Király Gyulának, a BM VII. osztály vezetőjének és Czirány Józsefnek, a csendőrség központi nyomozó parancsnokának küldte meg rendszeresen. Továbbá a május 9. és június 29. közötti jelentéseket Ricsóy-Uhlarik Béla debreceni kormánybiztos is megkapta. Összesen 17 jelentésről tudunk.

olyan „kirívó esetet” tapasztalt, amely kifejezetten felháborította. Méghozzá azt, hogy a tábor ügyeivel megbízott városi aljegyző lehetővé tette prominens zsidóknak a táborból való kijárást, aminek köszönhetően voltak, akik megszöktek, mások utazási engedélyhez jutottak, és így „futárszolgálatot szerveztek Budapest-Ungvár között.” Mindebben a rendőrség részéről is kaptak segítséget. Ferenczy amint megtudta mindezt, azonnal kiszállt a helyszínre és intézkedett. Átvette a csendőrséggel a zsidóügyek intézését, az aljegyzőt pedig leváltatta. Endre — ekkor már BM államtitkárként — indulatosan jegyezte a lap szélére: „Ezért kirúgatni.”¹⁷ Meglehet, hogy Endre felháborodásának köszönhető, hogy május 31-én kiadták a fentebb említett utazási igazolvány kiadását tiltó rendeletet. Hiszen ekkor már két hete folyt a „szállítmányok” deportálása, és nem az utazó közönség korlátozása. Lássuk tehát a szállítmányválas folyamatát!

Az ország megtisztítása – korlátlan deportálás

A belügyminisztériumban április 7-én (amikor az utazást korlátozó rendelet megjelent a hivatalos lapban, a Budapesti Közlönyben) bizalmas értekezletet tartottak és szétosztották a 6163/1944. BM VII. res. rendeletet.¹⁸ Baky közölte a megjelentekkel, hogy a kassai csendőrkerületből a közeljövőben kitelepítik a zsidókat. Az értekezleten Baky elnökölt, tájékoztatást pedig Ferenczy László és Endre László adott, valamint részt vettek német SS-tisztek, a csendőrség felsőbb vezetői, mint például Balázs-Piri Gyula a BM XX. osztály vezetője, Czigány József a csendőrség központi nyomozó osztály parancsnoka, csendőr- és rendőrtisztek, köztük Tölgyesy Győző a VIII. (kassai) csendőrkerület parancsnoka. A teljes létszám nem ismert, de Hajnácskőy Lászlónak a IV. (pécsi) csendőrkerület parancsnokának emlékei szerint ezen az értekezleten ott volt a beosztása alá tartozó nyomozó alosztály parancsnoka, Decleva Dénes csendőr százados is.¹⁹ Ez arra enged következtetni, hogy — a rendelet szövegével összhangban (ugyanakkor többek későbbi, népbíróságon tett állításával ellentétben) — nem csak a kárpátaljai zsidók összegyűjtéséről volt szó ezen az első bizalmas értekezleten, hanem az ország teljes „megtisztításáról”, és sorrendben először Kárpátalján, a VIII. csendőrkerületben.²⁰

A bizalmas rendelet értelmében „A m. kir. kormány az országot rövid időn belül megtisztítja a zsidóktól. A tisztogatást területrészenként rendelem el, melynek eredményeként a zsidóságot nemre és korra való tekintet nélkül a kijelölt gyűjtőtáborokba kell szállítani. [...] A zsidók összeszedését az alábbi sorrendben kell foganatosítani: kassai, marosvásárhelyi, kolozsvári, miskolci, debreceni, szegedi, pécsi, szombathelyi, székesfehérvári és budapesti csendőrkerü-

¹⁷ Csendőrtiszt a Markóban, 296–297.

¹⁸ Vádirat 1. 123–124.

¹⁹ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, (a továbbiakban ÁBTL) V-79.802/3, 75.

²⁰ Bővebben lásd: Csendőrtiszt a Markóban. Bevezető tanulmány, különösen 37–39. A következő bizalmas értekezleten, április 19-én a Belügyminisztériumban a délvideki határsáv „megtisztításáról” tárgyaltak, majd Szatmárnémetiben április 26-án az észak-erdélyi csendőrkerületek „tisztogatásáról”.

letek, illetve ezek területén fekvő rendőrhatóságok felügyeleti területe, legvégsőleg Budapest székesfőváros.”²¹

A szállítási tárgyalások Edmund Veessenmayer, birodalmi teljhatalmú megbízott jelentése szerint április 22-én kezdődtek meg. A magyar és a német hatóságok azonban szállítási nehézségekkel küzdöttek, ezért fölmerült a gyalogmenet gondolata, amit azonban gyorsan elvetettek, mondván: „Deportálás gyalogmenetben nem lehetséges az ellátás, lábbeli és őrizet kérdéseiből adódó nagy nehézségek miatt.”²²

Aztán jött az ötlet: a Balkánon vannak vagonok bőven. Dieter Wisliceny, Eichmann jobb keze fogalmazta meg 1944 augusztusában Kasztner Rezsővel, a magyar cionisták egyik vezetőjével folytatott megbeszélése alkalmával: „Ezt az örült tempót a magyar zsidók elszállításánál azért tudtuk diktálni, mert százával [ti. vagonok százaival] szállítottunk le katonákat és hadianyagot a Balkánra és a zsidókat az üresen visszajövő vonatokra raktuk fel.”²³

Ezeknek a vagonoknak a többsége egyébként **nem marhavagon** volt, ahogyan erre többen emlékeztek a háború után, **hanem** elsősorban **gabona-szállításra alkalmas kocsik**. Tehát nem nyitott ajtósak, hogy levegőt kapjanak az állatok, hanem zárt ajtósak, amelyeknek csak a felső harmadában volt két kicsiny rácsos ablak. Tehát a vagonokba zsúfolt átlag 70–80 ember mindössze ezen a két rácsos ablakon keresztül jutott levegőhöz.

Az elszállítást megelőző első értekezletet május 12-én Munkácson tartotta meg Ferenczy a kárpátaljai és észak-erdélyi csendőrkerületek (I–II. deportálási zóna) közigazgatási, rendőrségi és csendőrségi vezetőinek. „Tárgyalás alá került a zsidók elszállítása, amely május 14-én veszi kezdetét.” Erre a területre 110 szerelvényrel, egy szerelvénybe átlag 3000 fővel, és kocsinként körülbelül 70 fővel számoltak poggyásszal együtt. „2 napi kenyérral el kell látni a szállítandókat, minden lélekre 40 dkg az adag a 2 napra.” – szövelt az utasítás. Hozzátevé: „Egyéb élelem elvitele tilos.”²⁴ Ezt a 40 dkg-ot később (szegedi értekezlet – június 10.) 50 dkg-ra emelték.²⁵ A kenyér mellé kezdetben minden kocsiába ad-

²¹ Vádirat 1. 124., 126. Ferenczy a május 21-ei jelentésében utalt arra, hogy „a német rendőrséggel történt közös megállapodás szerint a következő tisztogatási terület a miskolci VII. és a székesfehérvári II. csendőrkerület egész területe.” Tehát ekkor módosították a 6163/1944. BM VII. res rendelet eredeti sorrendjét, amely szerint a székesfehérvári csendőrkerületre később került volna sor.

²² A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944. Összeállították, sajtó alá rendezték és a bevezető tanulmányt írták: *Ránki György – Pamlényi Ervin – Tilkovszky Loránt – Juhász Gyula*. Budapest, 1968, Kossuth, 836.

²³ Yad Vashem Archives, Jerusalem P 54 Kasztner Collection. Komoly Ottó és Kasztner Rezső, a magyar cionisták két vezetője 1944 nyarától naponta készítettek feljegyzéseket tárgyalásaikról. Kasztner fő tárgyalópartnerei „német vonalon” Wisliceny, Eichmann és Kurt Becher voltak. Komoly hagyatékában fennmaradtak az augusztus 21. és szeptember 16. közötti időszakban készült eredeti jegyzőkönyvszerű feljegyzések. Kasztner hagyatékában mindössze néhány napról maradt töredékes feljegyzés. Ezek magyarul a mai napig publikálatlanok. A beszélgetés szövegét angolul lásd: *The Kasztner Report. The Report of the Budapest Jewish Rescue Committee, 1942–1945*. Szerk.: *Karsai László – Molnár Judit*. Jerusalem, Yad Vashem, 2013. 336–337.

²⁴ A munkácsi értekezlet jegyzőkönyvét lásd: *Csendőrtiszt a Markóban*, 277–279.

²⁵ A szegedi értekezletről további részleteket lásd: *Az Endre-Baky-Jaross per*. Szerkesztette: *Karsai László – Molnár Judit*. Budapest, 1994. Cserépfalvi, 522–525. Molnár Judit: *Zsidósors 1944-ben az V. (szegedi) csendőrkerületben*. Budapest, 1995, Cserépfalvi, 133–138.

tak egy kanna ivóvizet, később ezt vödörben kapták a vagonokba zsúfoltak, valamint minden kocsiban rendelkezésre állt egy vödör „WC céljára”.

Endre László június közepén előbb a miniszterelnökhöz intézett jelentésében,²⁶ majd június 21-én a minisztertanácson azt állította, hogy a kiszállítások „humánusan, a keresztényi szellemnek megfelelő, emberséges módon” történtek.²⁷ Utasítást adott, hogy „ügynevezett »üdítő szolgálatot« szervezzenek meg, mely a pályaudvarokon és az illetékes kilépő határállomásokon a munkára kiszállítottak kényelmét lenne hivatva elősegíteni”.²⁸ Azt nem tudni, hogy mit értett „kényelmi szempont”, de azt igen, hogy a vagonokba zsúfolt „szállítmányokról” névjegyzéket nem készíthettek a helyi hatóságok, és azt az utasítást kapták, hogy „nyugta-ellenyugta” ellenében adandók át.²⁹ Tehát nem utasok utaztak vonatjeggyel, hanem szállítmányokat adtak át nyugtával. Annyiban persze különleges szállítmányok voltak, hogy maguk fizették a szállítási díjat. Nem közvetlenül felszálláskor, hanem az elkobzott vagyonukból utalták a MÁV-nak vagy a helyi hatóságoknak. Például Adáról Szegedre 6,58, Hódmezővásárhelyről Szegedre 2,10, Makóról Szegedre 1 Pengőért történt a szállítás.³⁰

Az Adáról deportáltak egyike így emlékezett egy évvel később az összeszedésükre: „Adáról vittek el bennünket a csendőrök internálótáborba Szegedre. Mielőtt elvittek volna, kifosztottak bennünket teljesen, minden értéktárgyainkat és iratainkat elvették, verés és ütlegetések közepette.”³¹ A korabeli iratokból pedig tudjuk a folytatást is: Szegeden jobb esetben a régi, kis zsinagógában helyezték el őket, rosszabb esetben a Pick szalámigyár sertésólaiban további 2000 délvidéki társukkal együtt, majd május 17-én Bajára szállították őket, onnan pedig többségüket Auschwitzba május 28-án.³²

Ferenczy a jelentéseiben használta ugyan a zsidó személy vagy „zsidófajú személy” kifejezéseket, valójában az olvasónak többször olyan érzése támad, mintha tárgyakról vagy állatokról lenne szó. Néhány ezek közül: „tisztogatási akció”, „összeszedett zsidók”, „szállítmány”, „táborba való terelés”.³³

Mindezek után az utolsó jelentésben július 9-én, mintha mindez szabad akaratból történt volna, azt írta, hogy „1944. május 14-től a mai napig összesen 147 vonattal 434.351 zsidófajú személy hagyta el az országot. [...] Budapest székesfőváros kivételével az ország egész területéről a zsidóság már kitelepült.”³⁴

Ferenczy népbíróági perében többször is hangsúlyozta, hogy amint megtudta, mi történik a zsidókkal Auschwitzban, azonnal a fővárosba utazott, és csakis a még országban lévők mentésén dolgozott. Állítását éppen egyik jelenté-

²⁶ Vádirat a nácizmus ellen. Dokumentumok a magyarországi zsidóüldözés történetéhez. 3. kötet. Szerkesztette: *Karsai Elek*. Budapest, 1967, MIOK, 38–39.

²⁷ Az Endre-Baky-Jaross per, 492–496. A magyar Quisling-kormány. Sztójay Döme és társai a népbíróság előtt. Szerkesztette, a bevezető tanulmányt írta, a kötetet sajtó alá rendezte, és a mutatókat készítette: Karsai László – Molnár Judit. Budapest, 2004, 1956-os KHT, 750.

²⁸ Vádirat 3., 39. Az Endre-Baky-Jaross per, 495.

²⁹ *Molnár, Zsidósors 1944-ben*, 136.

³⁰ Uo. 71, 115, 141.

³¹ Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság, 284. jegyzőkönyv.

³² *Molnár, Zsidósors 1944-ben*, 60–72.

³³ Ferenczy jelentéseinek teljes szövegét lásd: *Csendőrtiszt a Markóban*, 280–317.

³⁴ Uo. 317.

sével lehet cáfolni. Június 17-én Kiskunfélegyházáról azt jelentette, hogy „az egyes szállítmányok magyar kísérő őrsége olyan rémhírekkel ijesztgeti a szállítmánybeli zsidókat, hogy a németek majd, [ha] a határon túljutnak, kivégzik őket.”³⁵ Nyoma sincs, hogy aggódni kezdett volna a zsidókért, ellenkezőleg a rémhírterjesztés megszüntetését tartotta fontosnak, s változatlanul — mint láthattuk — összesítette július 9-ig az induló vonatok és „utasaik” számát.

A július 5-én összeült miniszterek is azt a döntést hozták, hogy cáfolni kell a „zsidók kiirtásáról, elgázosításáról elterjesztett híreket”, és a „március hó végén leszögez”-et álláspontjuk értelmében folytatódik az elszállítás a Dunántúlról, „végül magának Budapestnek zsidósága kitelepítése.”³⁶

De közbeszólt a „Baky-puccs”, pontosabban annak híre, hogy a csendőrök azért vannak több ezren a fővárosban, hogy a kormányzó ellen puccsot hajtsanak végre. Valójában a budapesti és Pest környéki zsidók összegyűjtése és deportálása céljából rendelték fel őket. Horthy hatalmát féltve, a július 5-ről 6-ra virradó éjszaka a fővárosból visszavezényelte állomáshelyeikre a csendőrzászlóaljkat, és felfüggesztette a budapesti zsidók deportálását.³⁷ Majd július második felében újra kezdődtek a tárgyalások a német és magyar hatóságok között a „zsidótörvények hatására felszabadult zsidó munkaerők” kiszállításáról.³⁸ Veessenmayer még kommuniké kiadásában is segítette a magyar kormánynak. Ebből egy részlet: „Ellátásként az utazás időtartamára fejenként 4 kg kenyeret, lisztet és főzeléket, szállítmányonként 2 db vágóállatot bocsátottak rendelkezésre a magyar hatóságok.”³⁹ (Láthattuk a korábbi iratokból, hogy ez nem volt igaz.) Egyébként pedig megjegyezte Joachim Ribbentrop birodalmi külügyminiszterhez intézett jelentésében (július 29.), hogy „a zsidók Budapesten ismét elszemtelenedtek és a zsidók kiszállításának leállítása nagyon sokat ártott a magyar kormány tekintélyének.”⁴⁰

A kiszállítás folytatása Horthytól a minisztereken keresztül a minisztériumi osztályvezető szintig evidens volt. Csopay Dénes, a külügyminisztérium politikai osztályának vezetője például egy hivatalos megkeresésre augusztus 13-án a következőket írta: „A németországi munkára kiküldött zsidókat ... nem lehet deportáltaknak tekinteni. Ezek a külföldi munkára való kiküldések július elején ideiglenesen lettek felfüggesztve.”⁴¹ Alig egy héttel később, augusztus 19-én Eichmann-nal már azt közölte a Sztójay-kormány új belügyminisztere, Bonczos Miklós, hogy a magyar kormány a kormányzó beleegyezésével „e hó 25-én megkezdí Budapest területéről a zsidók evakuálását”.⁴² (Újabb

³⁵ Uo. 309.

³⁶ A minisztertanácsi jegyzőkönyv szövegét közli: Vádirat 3., 63–64.

³⁷ ÁBTL, V-79.348 Ferenczy László, V-130.792 Ládai István, Budapest Főváros Levéltára, Nb. 4995/1946 Ládai István, Nb. 5045/1945 Paksy-Kiss Tibor, Wilhelmstrasse, 874, 876–877.

³⁸ Vádirat 3., 209.

³⁹ Uo. 210. A július 17-i kommuniké tervezet teljes szövegét lásd németül és magyarul: Vádirat 3., 207–211.

⁴⁰ Wilhelmstrasse, 895.

⁴¹ Vádirat 3., 351.

⁴² Vádirat 3., 392.

kifejezés.) De most már — legalábbis a kormánykommuniké tervezete szerint — csak 50 személyt szándékoztak egy vasúti kocsiba tenni.⁴³

Az augusztus 23-ai román átállásnak köszönhetően azonban még sem folytatódott a vagonírozás. A kormányzó másnap magához kérette Veessenmayert, és közölte vele, hogy „néhány napon belül megkezdí a zsidók eltávolítását Budapestről, akiket a városon kívül fekvő táborokban gyűjtene össze.” De lelkiismeretével nem egyeztethető össze, hogy a birodalomba való deportáláshoz hozzájáruljon.⁴⁴ Eichmann ekkor, nem lévén munkája, összehakolt, és elhagyta Magyarországot. Augusztus 24-én az RSHA-nak (Birodalmi Biztonsági Főhivatal) készített jelentésében ő javasolta, „hogy miután itt [ti. Magyarországon] feleslegessé vált, különítményével együtt rendeljék vissza.”⁴⁵ Sőt, az SS birodalmi vezetője, Heinrich Himmler is „azonnali hatállyal legszigorúbban megtiltja magyar zsidók bárminő deportálását a birodalomba.”⁴⁶

Összegezve

A hivatalosan kiadott, törvényesnek álcázott — az 1939-ben elfogadott honvédelmi törvényre hivatkozva⁴⁷ kiadott — rendeletek „mindössze” korlátozták a jogfosztott, kifosztott, és zsidónak minősített magyar állampolgárok utazását. Ezzel párhuzamosan azonban, még a törvényesség látszatát is mellőzve, bizalmas rendeletekkel, szóban elhangzott utasításokkal közel 440.000 magyar állampolgárt „szállítmányokká” minősítve — „utazási engedély” nélkül — deportáltak az országból, állítólag munkára, csecsemőktől aggokig, valójában az auschwitzi megsemmisítő táborba. Döbbenetes egymás után olvasni például a sárvári kisegítő toloncház vezetője értesítéseit, melyeket a budapesti rendőrkapitánysághoz intézett. „Értesítem, hogy 7233/1944-es véghatározattal internált 1942. évbeli születésű Schrey Mária Ágnes zsidót [...] 1944. július hó 4-én átadtam a német katonaságnak németországi munkára.”⁴⁸ Egy két éves kislányt! De adott át németországi munkára öt éves és hét éves gyereket valamint 72 és 74 éves asszonyt is.⁴⁹ 1944 nyarán a nemzetközi tiltakozásokat követően,⁵⁰ átmenetileg, néhány hétre Horthy és kormánya felfüggesztette ugyan a deportálást, de augusztus végére újra tervezte a kitelepítést/kiszállítást/evakuálást/kiküldést „munkára”. Jaross Andor belügyminiszter a június 24-ei minisztertanácsi ülésen mondta: „Hogy a zsidók hová mennek, minket végered-

⁴³ Vádirat 3., 453.

⁴⁴ Wilhelmstrasse, 900.

⁴⁵ Wilhelmstrasse, 898.

⁴⁶ Wilhelmstrasse, 900.

⁴⁷ A Sztójay-kormány hivatalosan kiadott zsidóellenes rendeleteihez a törvényes alapot az 1939. évi II. tc. 141. paragrafusára hivatkozással igyekezett megteremteni, amely „háború vagy az országot fenyegető háborús veszély esetében a minisztériumot — valamennyi tagjának felelőssége mellett — kivételes hatalommal ruházza fel.”

⁴⁸ Vádirat 3., 186.

⁴⁹ Uo. 179–181., 185.

⁵⁰ Wilhelmstrasse, 873., Vádirat 3., 58, 70–74. A magyar Quisling-kormány. 288, 381, 773–780, 783–784.

ményben nem érdekel.”⁵¹ Ez a kulcsmondata a Sztójay-kormány zsidópolitikájának.

Talán csattanóként álljon itt a minisztertanács augusztus 23-ai ülésének jegyzőkönyvéből egy részlet, amikor a „külföldön tartózkodó, zsidónak tekintendő magyar állampolgárok lejárt útleveleinek meghosszabbításáról” döntöttek. A határozat értelmében „a Horvátországban és Szlovákiában tartózkodó, zsidónak tekintendő magyar állampolgárok lejárt útleveleit meg kell hosszabbítani, a külföldön máshol tartózkodók ilyen ügyeinek elintézését pedig függőben kell tartani.”⁵²

1944 tavaszán–nyarán 440.000 magyar állampolgárnak, a vidéki zsidóságnak nem ellenőrizték az útlevelét, amikor elhagyták az országot, pontosabban elszállították az országból őket szállítmányokként.

FROM LIMITING THE FREE MOVEMENT OF THE JEWS TO THEIR UNLIMITED
DEPORTATION

by Judit Molnár
(Summary)

After the occupation of Hungary by the Germans, the Sztójay administration set about the „production” of anti-Jewish legislation. Part of this was the limitation set on the free travel of the Jews. Moreover, in the course of confidential discussions secret decrees were accepted in the Ministry of Home Affairs about the cleansing of the country, the deportation of Jews to abroad. To put it another way, the Jewish race was turned into a mere object of bulk carriage. It was not passengers who travelled with tickets, but carriages transmitted with receipts. Most of the wagons used for deportation were not cattle-carriages but grain wagons with only two little barred windows in their upper section. It was only through these openings that the 70 to 80 people jammed into each wagon had access to fresh air. Nearly 440.000 Hungarian citizens, from babies to the oldest, were thus deported from the country, with the alleged purpose of making them do forced labour, in fact to the exterminating camp at Auschwitz. As minister of home affairs Andor Jaross put it at the government session on 24 June, „Where the Jews are taken in fact is a matter that concerns us not”. That, indeed, is the key sentence of the Jewish policies of the Sztójay administration.

⁵¹ A magyar Quisling-kormány. 762–763.

⁵² Vádirat 3., 477.